

152.
Rap 59

ARKEOLOGISK FÖRUNDERSÖKNING ETAPP 3
E4:AN - FÖRBIFART NORRKÖPING, OMRÅDE 5

Borgs säteri

ÖSTERGÖTLAND
BORGS SOCKEN
NORRKÖPINGS KOMMUN
RAÄ 276

UV LINKÖPING

Riksantikvarieämbetet
BYRÅN FÖR ARKEOLOGISKA UNDERSÖKNINGAR

Innehåll

Inledning	3
Fornlämningsmiljö och kulturhistoriska förutsättningar	3
Resultat av undersökningarna	6
Sammanfattning	7
Tekniska och administrativa uppgifter	7
Referenser	7
Schaktbeskrivningar	10
Anläggningsbeskrivningar	11
¹⁴ C-dateringar - Sammanställning	12
<u>Kartor</u>	
Kartkalk efter geometrisk avmätning från år 1700	4
Utsnitt från ekonomiska kartans blad 086 93	5
<u>Planer</u>	
Plan 1. Översikt över området kring Borgs säteri	8
Plan 2. Detalj över provschakten i området med kulturlagret A1	8
Plan 3. Detaljer av övriga provschakt	9

Omslagsbild: Vy mot gravkoret på platsen för Borgs medeltida kyrka, från sydväst. I förgrunden provschakt från förundersökningen. Foto författaren.

Arkeologisk förundersökning av boplatsslämningar - etapp 3

Östergötland, Borgs socken, Norrköpings kommun, RAÄ 276.
Vid Borgs säteri, område 5, E4:an - förbifart Norrköping.

Inledning

Riksantikvarieämbetet, byrån för arkeologiska undersökningar, UV-mitt i Linköping, har under april 1992 utfört en arkeologisk förundersökning inom den planerade motorvägssträckningen för E4:an, samt för den s k Vattenverksvägen vid Borgs säteri. Denna har föregåtts av en utredning (Helander, Kaliff, Stålbom, RAÄ-rapport 1990, dnr 5291/90) samt en förundersökning (Kaliff, RAÄ-rapport 1991, dnr 4425/91). De boplatsslämningar som då påträffades i området har nu RAÄ nr 276 i Borgs socken. Det nu utförda arbetet har varit av kompletterande natur, för att fastställa fornlämningens karaktär och mera noggrant datera denna. Föreliggande rapport utgör en sammanställning av resultaten och är avsedd att innehålla alla relevanta fakta också från de tidigare delstegen. För att undvika dubbelnumrering har en omnumrering av schakt och anläggningar från de tidigare rapporterna varit nödvändig. De planer som finns med är dels en översikt över området, med samtliga provschakt utritade (plan 1), dels en detaljplan över kulturlagret A1 (plan 2) samt över de schakt som innehåller anläggningar

Uppdragsgivare var Vägverket, byggnadsdistrikt sydöst. Ansvarig för arbetet var Anders Kaliff.

Efter de olika etappstegen har målsättningen blivit alltmer specificerad. Den övergripande målsättningen var i etapp 1 att fastställa fast fornlämning, samt i etapp 2 att begränsa denna inom den planerade exploateringsytan.

Fornlämningensmiljö och kulturhistoriska förutsättningar

Borgs säteri och platsen för Borgs gamla by är centralt belägna i den gamla kulturbygden sydöst om Glan, vilken i flera sammanhang utpekats som ett av flera tidiga centralområden i Östergötland (bl a Nordén 1929, Larsson 1986, Nilsson 1991). Här möts landvägen och vattenvägen från havet, in mot de inre delarna av landskapet. Nära intill finns också den vendel-vikingatida handelsplatsen vid

Herrebro, vilken upptäcktes och delvis undersöktes inför byggandet av E4:an Lövstad - Skälv. Gravfynden från det näraliggande Skälv tyder också på hövdingamakt och handelskontakter över Östersjön, redan under romersk järnålder. Området har troligen under äldre järnålder utvecklats till centrum för någon typ av hövdingadöme.

Borgs säteri har som bebyggelse tradition åtminstone tillbaka till tidig medeltid. Borgs gamla kyrka, vilken revs 1803, var belägen strax norr om det förundersökta området och hade anor från 1100-talet. På platsen finns idag ett gravkor samt ödekyrkogården (RAÄ 3). Före 1797 var nuvarande Borgs socken uppdelad i två skilda socknar - Borgs och Löts socken. Efter en sammanslagning av socknarna revs de gamla kyrkorna och nuvarande Borgs kyrka byggdes på den gamla sockengränsen.

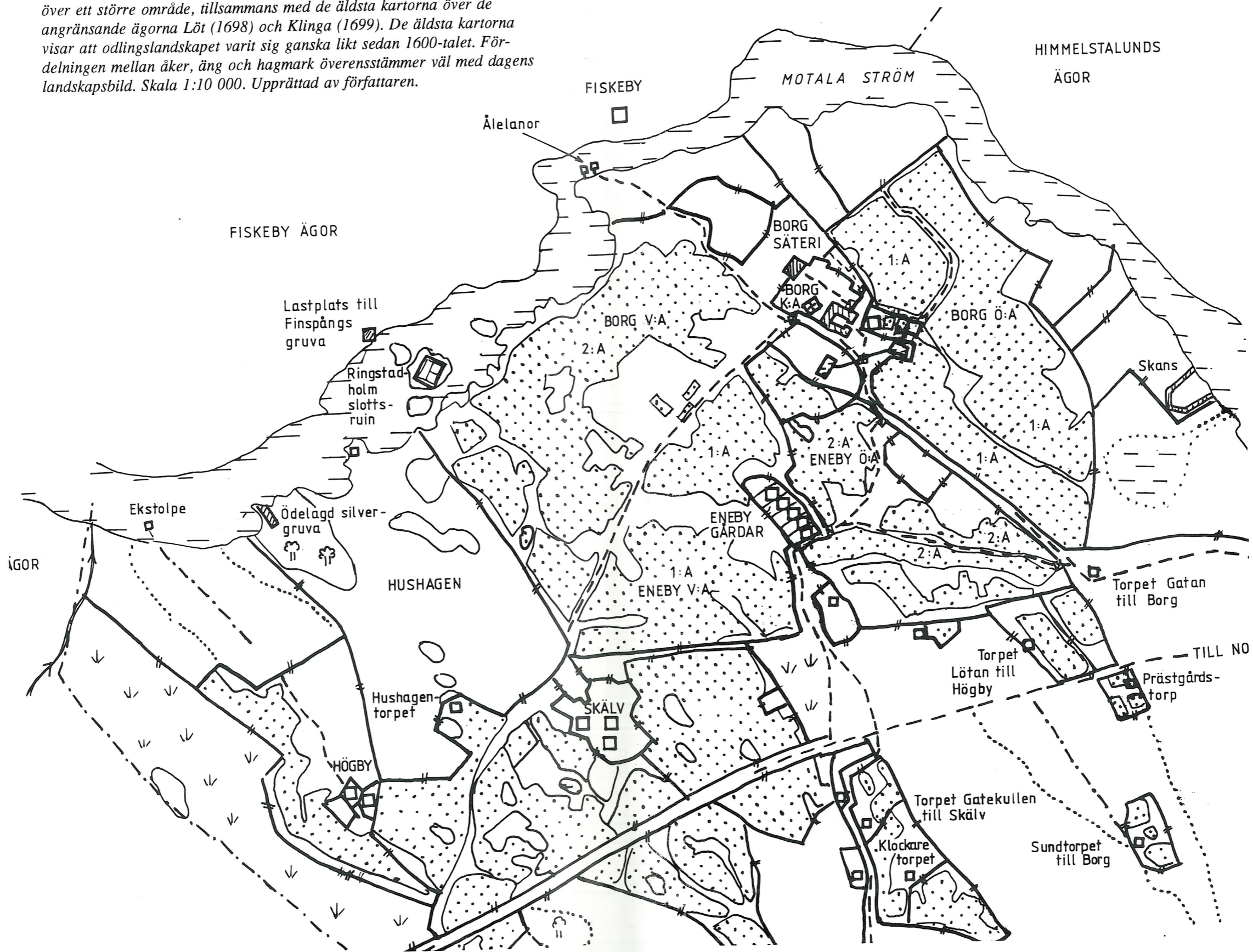
Den äldsta kartan över Borg är från 1649 (Geometrisk jordboken) och visar byn strax före säteribildningen. Byn tycks ursprungligen ha varit en radby belägen omedelbart öster om Borgs gamla kyrka. Byn har senare utvidgats österut. Borgs säteri bildades under andra hälften av 1600-talet med bebyggelsen lokaliserad till området där byn legat. Platsen för de nuvarande ekonomibyggnaderna har varit bebyggd sedan 1767.

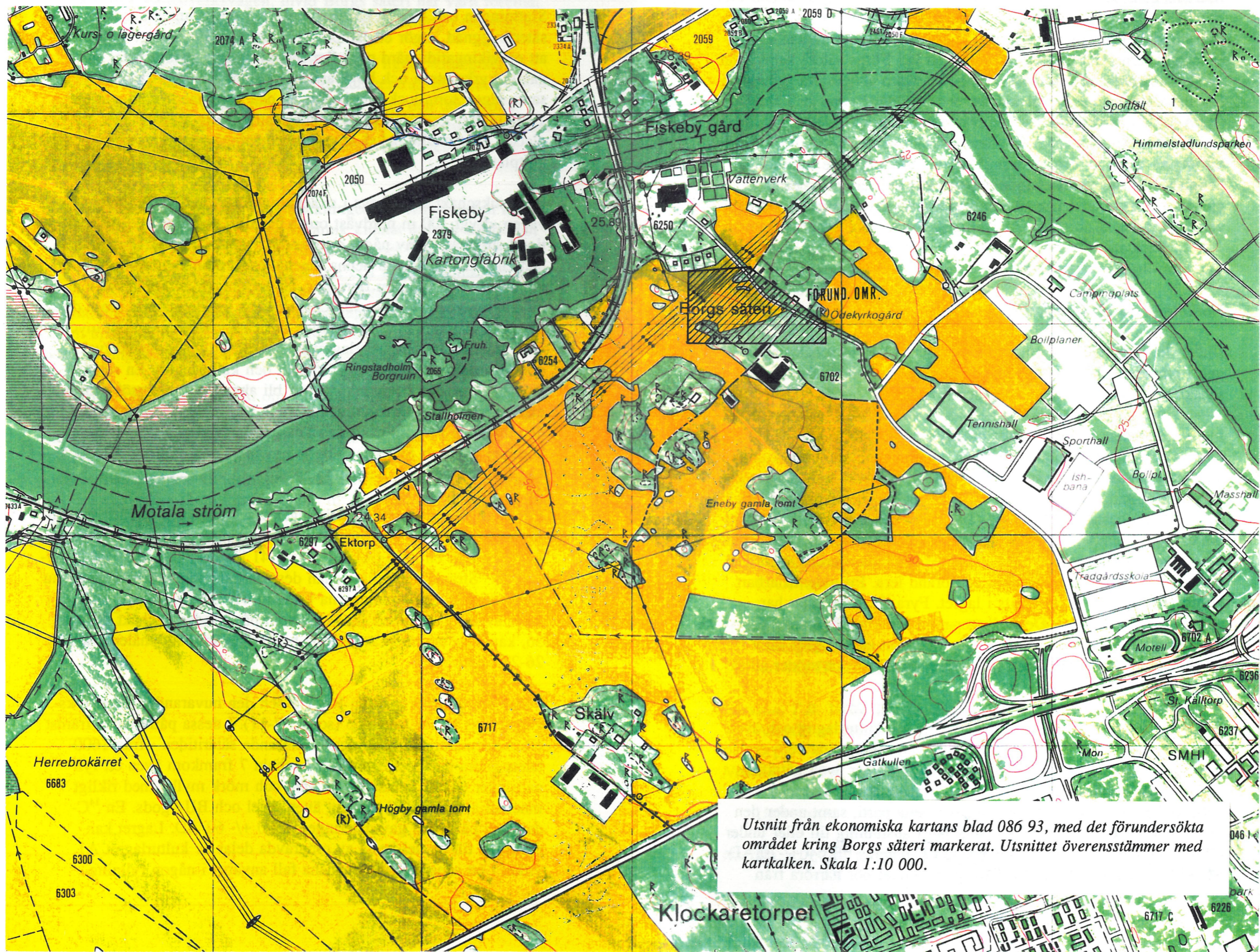
300-400 m söder om Borgs säteri ligger Eneby gamla bytomt. Eneby som var en solskiftad radby avhystes av säteriet under 1700-talet. Vid en mindre undersökning inom Eneby bytomt 1991, erhöles två ¹⁴C-dateringar som kan låsas till intervallet 1020 - 1260 AD, samt en datering från romersk järnålder. På en holme i Motala ström väster om säteriet finns ruinerna efter Ringstadholms slott, vilket finns omnämnt från 1300-talet.

Invid Motala ström ca 500 m öster om Borgs säteri finns ytterligare en borganläggning (RAÄ 270). På den äldsta kartan över området kallas denna "Borgs skanz". Broocman menade att borgen kan ha blivit uppförd 1434, vid Engelsbrekts belägring av Ringstadholm. Hans antagande var i detta fall ganska löst grundat - en "styckekula" (kanonkula) hade blivit upphittad i borgen (Broocman 1760). Borgen strategiska betydelse för belägring av Ringstadholm är också ringa och murens konstruktion och grundplanen enligt de gamla kartorna talar snarare för att det handlar om en fornborg, liknande Odensforsborgen vid Svartån. Det är troligare att borgen utgör en föregångare till Ringstadholm.

Borgen låser vattenleden och övervakar även landsvägens äldre sträckning, vilken förr passerade strömmen på detta ställe. Den är troligen anlagd som en befästning eller befäst gård, av en stormannasläkt i området. Arthur Nordén menade att borgen kan ha givits

Kartkalken över området är ej gjord efter den äldsta kartan över området från 1649, utan efter en geometrisk avmätning från år 1700. Denna visar säteriets tidigaste fas. Valet av karta gjordes för att få en enhetlig bild över ett större område, tillsammans med de äldsta kartorna över de angränsande ägorna Löt (1698) och Klinga (1699). De äldsta kartorna visar att odlingslandskapet varit sig ganska likt sedan 1600-talet. Fördelningen mellan åker, äng och hagmark överensstämmer väl med dagens landskapsbild. Skala 1:10 000. Upprättad av författaren.

Utsnitt från ekonomiska kartans blad 086 93, med det förundersökta området kring Borgs säteri markerat. Utsnittet överensstämmer med kartkalken. Skala 1:10 000.

upphov till sockennamnet Borg. Borgen var tidigare inte registrerad som fornminne och är idag till största delen bortschaktad, förutom ett parti av muren i nordväst. Borgen registrerades 1991 och har nu RAÄ nr 270.

Den nu aktuella exploateringsytan utgörs av området mellan ekonomibyggnaderna och mangårdsbyggnaden vid Borgs säteri, samt delar av åkern väster om dessa. På berget väster om ekonomibyggnaderna finns skålgropar och hållristningar med bl a djurfigurer och skepp (RAÄ 11, 119 och 120). Vid en förundersökning 1991, nära Vattenverket invid Motala ström, kunde ett härdområde (RAÄ 275) dateras till yngsta delen av bronsåldern. Härdområdet utgjorde förmodligen kokplatsen för en intilliggande bebyggelse. Denna undersökning gjordes också inför den kommande motorvägsbyggnationen (Vattenverket, område 6).

Resultatet av undersökningarna

Under de olika deletapperna vid Borgs säteri har 44 schakt tagits upp i området, till en sammanlagd längd av ca 590 m. Bredden på schakten har varierat mellan 1,5 och 5 m.

Inom det planerade vägområdet urskiljer sig en större yta med relativt omfattande boplatlämningar, innefattande ett större kulturlager (A1) strax väster om ödekyrkogården RAÄ 3. Kulturlagret kan beräknas omfatta en yta om ca 1 100 m² och har en största tjocklek av ca 0,2 m (schakt 1 samt 3-5). Två provrutor (provruta 1 och 2) om ca två m² vardera grävdes i lagret (se detaljplanen, schakt 3 och 6). Kulturlagret innehåller stora mängder obrända djurben - troligen slakteriavfall, samt keramik, kol och bränd lera. Ett oidentifierbart järnföremål har även påträffats i lagret. Fyra ¹⁴C-dateringar har gjorts på benmaterialet. Dessa ligger med beräknad felmarginal inom intervallet 640 - 1130 AD. Keramik från kulturlagret samt från en anläggning bör också vara från yngre järnålder och stöder alltså ¹⁴C-dateringarna.

Anläggningar påträffades omedelbart norr om kulturlagret och även i detta (schakt 3-4), vilket indikerar att även vikingatida bebyggelse-lämningar finns i området. Förmodade stolphål har även påträffats norr om den nuvarande Vattenverksvägen (schakt 20-21), och bebyggelse-lämningar kan även finnas i detta parti, samt under den nuvarande vägen. En härd (A5) som låg i anslutning till eller under ett tunnare parti av kulturlagret kunde ¹⁴C-dateras till 640 +/- 70 AD. Märkligt nog innehöll härden BII4-gods, vilket bör härröra från

någon recent störning. Boplatlämningarna i området kring kulturlagret A1 kan täcka en yta av ca 4 000 m², inom det blivande undersökningsområdet.

Slutningen och höjden nordost om A1, i tomtmarken kring dagens säteribygnad, utgör ett lämpligt boplatläge. Ett rimligt antagande är att en vikingatida gård och/eller bytomt finns i närområdet. Den gamla kyrkplatsen och höjdpunkt öster om A1 utgör också intressanta lägen som dock inte berörs av den kommande exploateringen. Troligen har kulturlagret en vidare utsträckning åt detta håll. Kyrkplatsen i sig skulle också kunna ha en föregångare i en vikingatida kultplats.

I två sökschakt som drogs i sträckningen för den nya Vattenverksvägen, drygt 100 m nordväst om A1 påträffades i en sydsluttning ett tiotal stolphål, varav några stenskodda (schakt 26-27). Slutningen och en plåt väster om denna innehåller förmodligen en boplat med lämningar från ett eller flera hus. Utbredningen av boplatytan är mycket osäker, eftersom sökschakt endast kunde tas upp inom det planerade vägområdet. Dateringen är också osäker men kan mycket väl vara tidigare än kulturlagret A1. Inget tydligt samband tycks dock finnas mellan stolphålsområdet och kulturlagret. En relativt stor yta av denna boplat kan dock bli aktuell att undersöka inför exploateringen - uppskattningsvis ca 1 500 m². Ersättningsvägen för den lokalväg som nu passerar ekonomibyggnaderna vid säteriet kommer även att förläggas i detta område - något längre åt norr än vad som framgår av översiktsplanen.

I den tidigare planerade sträckningen för lokalvägen påträffades vid förundersökningen ytterligare boplatlämningar (schakt 30-31 samt 41). Kol från en härd (A19) i schakt 41 kunde ¹⁴C-dateras till 20 +/- 60 AD. Sträckningen har sedan dess ändrats och vägen kommer nu att gå fri från fornlämningarna i schakt 41. Ett ca 0,15 m tjockt lager av sotig lera med skärvsten som påträffades i schakt 30 och 36, kan vara utkanten av samma boplatyta som stolphålen i schakt 26-27 tillhör.

Söder om ödekyrkogården RAÄ 3 och den nuvarande vattenverksvägen togs fem schakt upp (schakt 7-11). I dessa påträffades främst efterreformatiska lämningar tillhörande säteritiden - från 1600-talets andra hälft och framåt. I schakt 7 framkom även ett fyllnadslager (A18), bestående av sten och mörk mylla, med rikligt innehåll av obrända ben samt även tegel och BII4-gods. En ¹⁴C-datering på benen gav dateringen 1390 +/- 60 AD. Lagret kan möjligen till en del bestå av omgrävda delar av kulturlagret A1, vilket i ett senare skede i sådana fall använts i någon fyllning.

Sammanfattning

Det planerade vägområdet för motorvägssträckningen av E4:an och för den nya Vattenverksvägen, invid Borgs säteri har varit föremål för en arkeologisk utredning samt en förundersökning i två etapper.

Platsen för Borgs säteri och Borgs gamla by ligger strategiskt i korsningen mellan land- och vattenväg och centralt placerat i den gamla kulturbygden väster om Norrköping. Byn och den gamla kyrkan har tradition tillbaka till tidig medeltid. Det aktuella området har även förutsättningar att dölja omfattande bebyggelse lämningar från yngre järnålder.

I provschakten inom motorvägssträckningen har framkommit lämningar som genom ¹⁴C-prov och keramik kunnat dateras till främst yngre järnålder. Flertalet ¹⁴C-dateringar kommer från ett kulturlager (A1), med stort innehåll av obrända ben och även keramik. Omkring 1 100 m² av kulturlagret kommer att bli föremål för undersökning. I anslutning till detta finns också anläggningar av boplatskaraktär inom uppskattningsvis 4 000 m². Dessa kan på goda grunder antas vara av ungefär samma ålder som kulturlagret.

Ett hundratal meter nordväst om kulturlagret A1, påträffades ett område med stolphål i Vattenverksvägens nya sträckning. En ersättningsväg för en befintlig lokalväg är även planerad i detta parti. Dateringen på stolphålsområdet och dess utbredning är mycket osäker men troligen tillhör det en äldre bebyggelsefas än kulturlagret. En yta på uppskattningsvis 1 500 m² kommer att bli föremål för undersökning i detta område.

Linköping 1992-07-01

Anders Kaliff

Tekniska och administrativa uppgifter

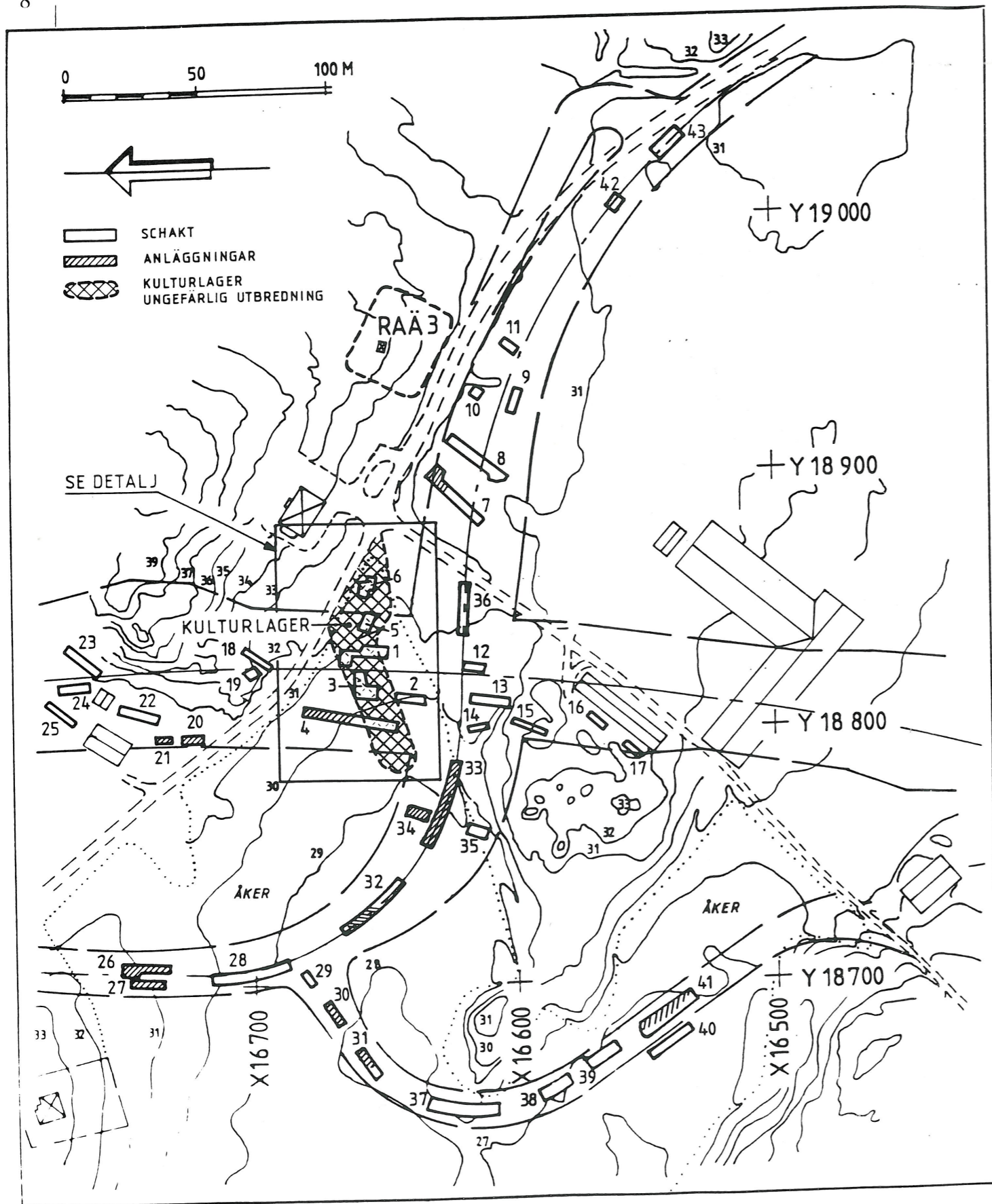
Den utredning och de två förundersökningssteg som ligger till grund för denna rapport utfördes under sammanlagt nio arbetsdagar under följande perioder; etapp 1, 1990-10-17--10-19, etapp 2, 1991-07-01--07-03 samt etapp 3, 1992-05-22--05-24.

Uppgifter av teknisk och administrativ natur angående etapp 1 och 2, finns i rapporter från 1990 respektive 1991 (dnr 5291/90 och 4425/91). Arkeologisk personal vid etapp 3 var Anders Kaliff och Lena Lindgren-Hertz. Rapportansvarig var Anders Kaliff.

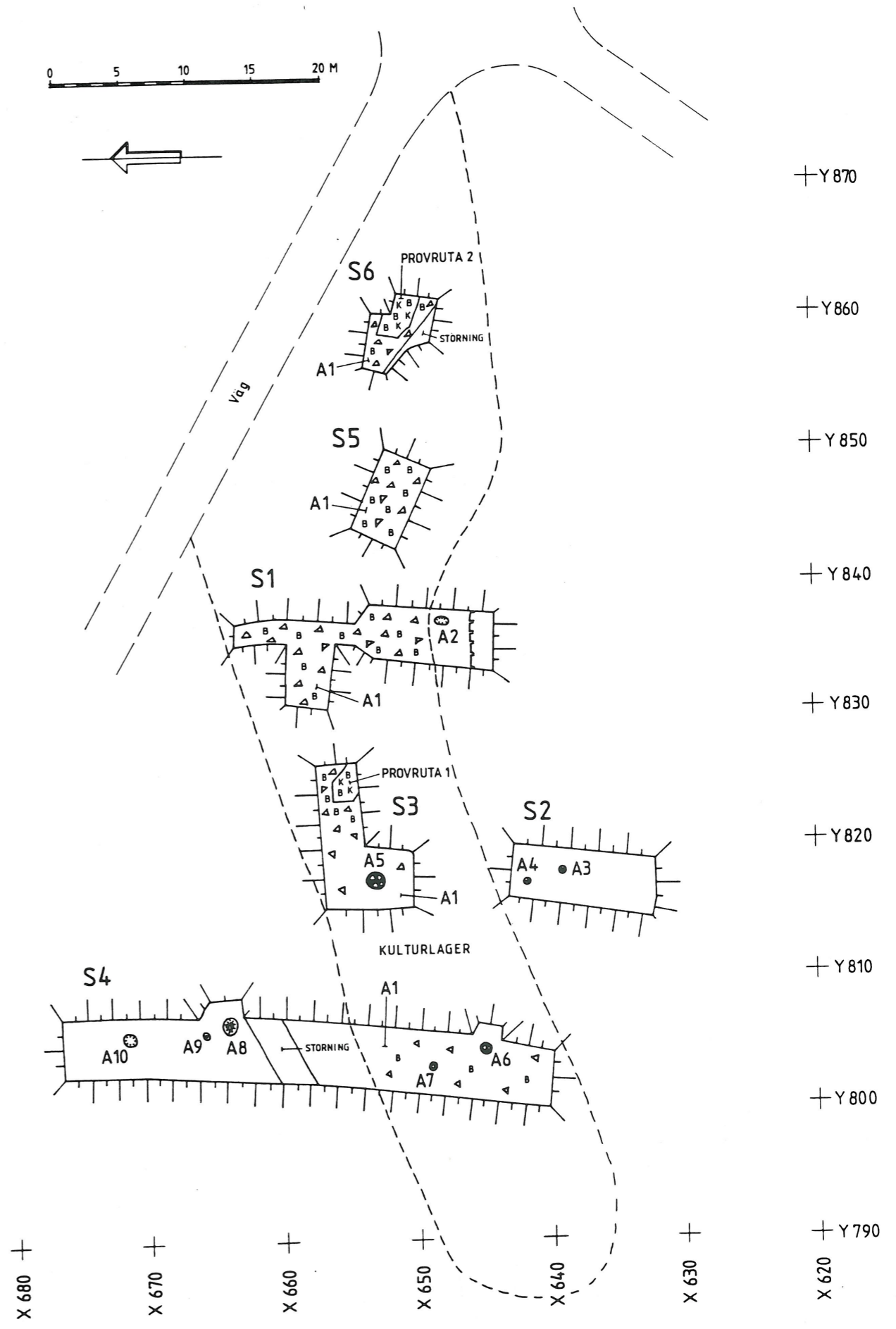
Koordinater på planerna är angivna enligt Norrköpings kommuns lokala system. Höjderna har angivits enligt rikets system. Dokumentationsmaterialet i form av ritningar och foton kommer att förvaras i ATA, Antikvarisk-topografiska arkivet, i Stockholm. Material till ärendet finns diariefört hos Riksantikvarieämbetet under de bägge ovan angivna diarienumren.

Referenser

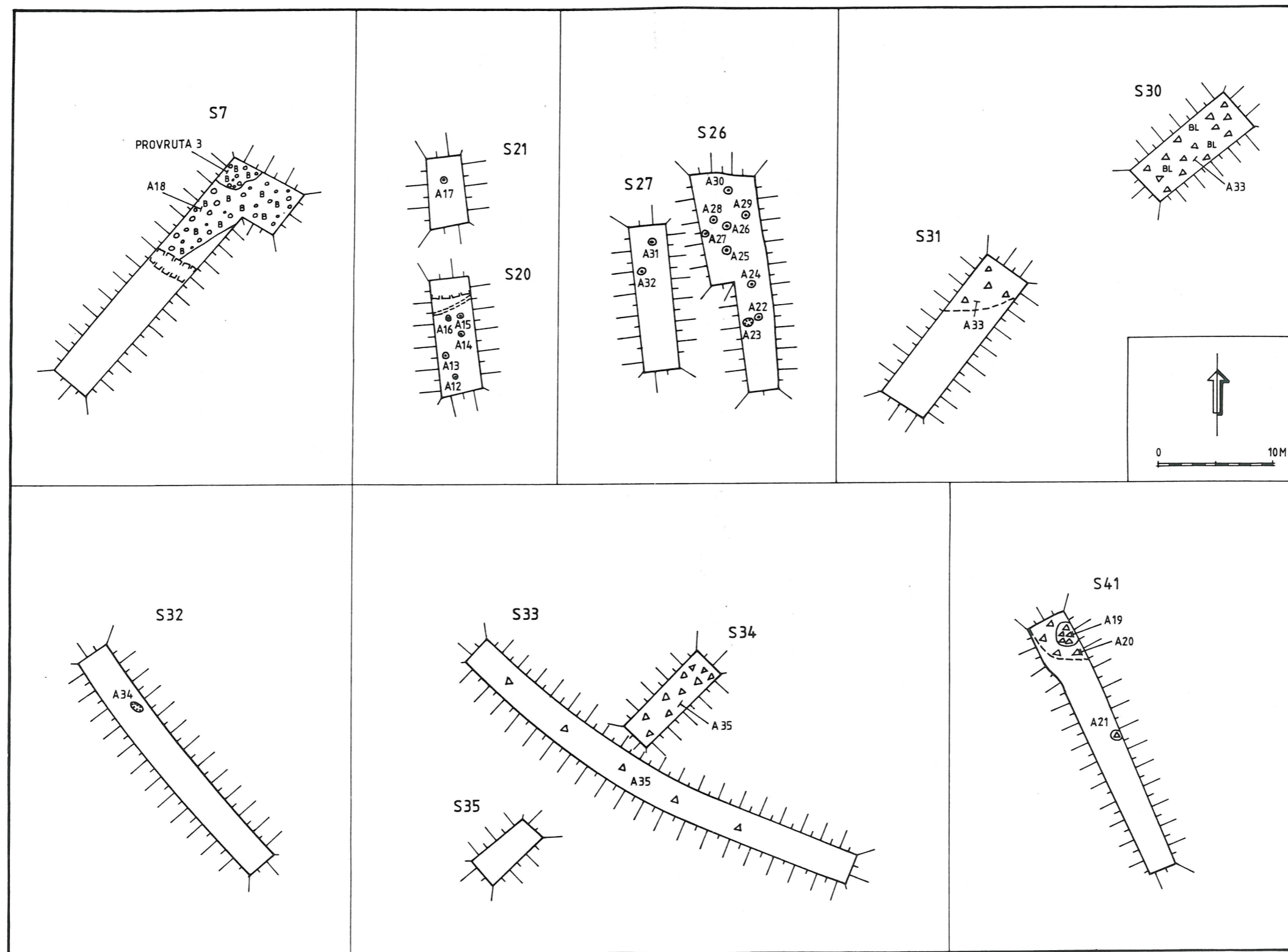
- Broocman, C.F.* 1760. Beskrifning öfver Östergötland. Norrköping.
- Kaliff, A.* 1991. Arkeologiska utredningar och förundersökningar. Östergötland; Borgs, Östra Eneby och Kvillinge socknar. Trafikplatser och korsande vägar, E4:an-förbifart Norrköping. RAÄ-rapport.
- Helander, A; Kaliff, A; Stålbom, U.* 1990. Arkeologisk utredning. Östergötland; Borg, Östra Eneby och Kvillinge socknar. Planerad väg E4, förbifart Norrköping. RAÄ-rapport.
- Larsson, T.B.* 1986. The bronze age metalwork in southern Sweden. Aspects of social and spatial organization 1800-500 B.C. Umeå.
- Nilsson, N.* 1992. Centralområden i Östergötland under perioden bronsålder - äldre järnålder. CD-uppsats i arkeologi, Uppsala Universitet.
- Nordén, A.* 1929. Östergötlands järnålder del 1:1. Stockholm.

Plan 1. Översikt över området kring Borgs säteri, med det planerade vägområdet och samtliga provschakt utritade. Skala 1:2 000. Renritad av Marianne Grönwall.

Plan 2. Detalj över provschakten i området med kulturlagret A1. Lagrets förmodade begränsning är markerad. Åt nordöst har kulturlagret med största sannolikhet en vidare utsträckning utanför det förundersökta området. Uppförstoring av det markerade området på plan 1. Skala 1:400. Renritad av Marianne Grönwall.

Plan 3. Detaljer av övriga provschakt som innehöll anläggningar. Skala 1:400. Renritad av Marianne Grönwall.

Schaktbeskrivningar

Bredden på schakten mellan 1,5 och 5 meter

Schakt	Längd,m	Djup	Botten	Anmärkning					
1	22	0,45-65	berg/morän	A1 och A2	20	10	0,40	lera	A12-16
2	11	0,40-45	lera	A3 och A4	21	6	0,40	lera	A17
3	10	0,40	lera	A1 och A5, provruta 1	22	15	0,40-50	lera/berg	
4	37	0,40-65	lera	A1, A6-10	23	19	0,50	mo/sand	
5	6	ca 0,50	lera	A1	24	13	0,40-60	mo/sand	
6	5,5	ca 0,50	lera	A1, provruta 2	25	15	0,40-70		
7	27	0,30-40	lera/berg	A18, provruta 3	26	19	0,40	mo/morän	A22 - 30
8	22	0,30-40	lera	A19	27	12,5	0,30-40	mo/morän	A31 - 32
9	10	0,30-40	lera	A20	28	31	0,35	mo/lera	
10	3	0,10-30	--	A20	29	7,5	0,40	lera	
11	7	0,20-40	lera		30	10	0,60	lera	A33
12	8	0,50-60	lera/berg		31	14,5	0,60	lera	A33
13	15,5	0,50-75	lera		32	24	0,80-85	lera	A34
14	7,5	0,50-80	lera/berg		33	38	0,80-95	lera	A35
15	13,5	0,05-60	berg		34	8	0,70-75	lera	A35
16	7	0,40	lera/morän		35	6	0,60-70	lera	
17	6	0,50	lera/morän		36	29	0,30-40	lera/berg	
18	22	0,50	lera/morän		37	24,5	0,30	lera/berg	
19	11	0,30-70	lera/morän/berg		38	11	0,30	lera	
					39	13	0,30-35	lera	
					40	19	0,40	lera/mossjord	
					41	23,5	0,35-40	lera/sten	A19 - 21
					42	12,5	0,30	lera	
					43	4	0,20	lera	

Anläggningsbeskrivningar

A-nr	Typ	ca-Diam i meter	Fyllning	Fynd
1	k-lager		sotig mörk lera med skärvsten	obrända ben, bränd lera, keramik, järn- fragment och kolbitar.
2	grop	1,1x0,7	sotig lera, kol	
3	stolphål	0,35	sotig lera, sten- skott	
4	stolphål	0,30	sotig lera	
5	hård	0,90	kol och skärv- sten i lera/mylla	
6	hård	0,80	kol och skärv- sten i sotig lera/ mylla. Grävd genom A1.	
7	hård	0,60	kol och skärv- sten i lera/mylla	obrända ben
8	grop	1,20	Lera/mylla med små kolbitar	
9	stolphål	0,60	mörk lerblandad mylla. Stenscott	
10	grop	0,80	mörk lerblandad mylla med skärv- sten. Sogrop?	obrända ben, brända ben, keramik, bränd lera
11	stolphål	0,40	lerblandad sotig mylla med småsten	
12	stolphål	0,30	sotig lerblandad mylla	
13	stolphål?	0,30		mörk lerblandad mylla
14	stolphål	0,40		mörk lerblandad mylla med kolfragm
15	stolphål	0,50		mörk lerblandad mylla med kolfragm
17	stolph	0,50		sotig lerblandad mylla med kol och mindre stenar
18	fyllnads- lager			sten och mylla med mycket obrända ben obrända ben, tegel och rödgoods
19	hård	1,50		sotig lera med kol och skärvsten ¹⁴ C-dat 20+/-60AD
20	skärv- stens- lager			sotig lera med skärvsten och bränd lera
21	hård	0,9		sot, kol och skärv- sten i lera
22	stolphål	0,50		mörk mjäla, sten- skoning
23	stolphål	0,30		mörk, sotig mjäla
24	stolphål	0,30-40		mörk, sotig mjäla 0,15 m dj
25	stolphål	0,40		mörk mjäla, mindre stenar, 0,15 m dj
26	stolphål	0,30-40		sotig, humös mjäla med mindre stenar
27	stolphål	0,40		mörk mjäla, sten- skoning
28	stolphål	0,40		mörk mjäla, sten- skoning

29	stolphål	0,50	mörk mjäla, sten- skoning, 0,25 m dj
30	stolphål	0,40	mörk mjäla, sten- skoning
31	stolphål	0,40	mörk mjäla, sten- skoning
32	stolphål	0,40	mörk mjäla, sten- skoning
33	skärv- stens- lager		skärvsten i sotig lera ca 0,15 m dj
34	grop	0,40-1,0	bränd lera i sotig lera ca 0,15 m dj
35	skärv- stens- lager		skärvsten i sotig lera ca 0,30 m dj

¹⁴C-dateringar - Sammanställning

Anl-nr	Anl-typ	datering
1	kulturlager	1070 +/- 60 AD
1	kulturlager	930 +/- 60 AD
1	kulturlager	890 +/- 60 AD
1	kulturlager	710 +/- 60 AD
5	hård	640 +/- 70 AD
18	fyllnadslager	1390 +/- 60 AD
19	hård	20 +/- 60 AD*

* ej längre inom planerat exploateringsområde